

ประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา

ภคภต เทียมทัน

อาจารย์ ดร.,

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

pakapot.th@cmu.ac.th

รับบทความ: 10 สิงหาคม 2566

แก้ไขบทความ: 13 กันยายน 2566

ตอบรับบทความ: 27 กันยายน 2566

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพจนานุกรมภาษาล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา เก็บข้อมูลจากพจนานุกรมภาษาล้านนา จำนวน 13 ฉบับ และใช้แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาและแนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม ผลการวิเคราะห์ พบว่า สามารถจำแนกประเภทของพจนานุกรมได้ 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย โดยพจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา ปรากฏ 2 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 13.33 มีลักษณะเป็นพจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาไทยแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาล้านนา ซึ่งปรากฏในรูปของการใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน ทั้งนี้ พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนาจะปรากฏเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ส่วนพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ปรากฏ 13 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 86.67 มีลักษณะเป็นพจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาไทย ซึ่งสามารถจำแนกประเภทย่อยได้ 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง ปรากฏจำนวน 5 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 38.46 และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนา บันทึกคำตั้ง ปรากฏจำนวน 8 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 61.54 พจนานุกรมประเภทย่อยทั้ง 2 ประเภท มีองค์ประกอบพื้นฐานที่แสดงไว้เหมือนกันทุกฉบับคือ คำตั้งและคำนิยามความหมาย ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ จะแสดงหรือไม่ก็ได้ การทำพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยในช่วงแรกเริ่มได้รับการจัดทำขึ้นโดยบุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการติดต่อสื่อสาร นอกจากนี้ ยังเพื่อใช้แนวทางสำหรับการเรียนรู้หรือการค้นหาคำความหมายคำศัพท์ภาษาล้านนา และเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดภาษาล้านนาอีกด้วย

คำสำคัญ: พจนานุกรม, ภาษาล้านนา, ประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา

Types of Lanna Language Dictionaries

Pakapot Thiamthan

Ph.D., Lecturer

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

pakapot.th@cmu.ac.th

Received: August 10, 2023

Revised: September 13, 2023

Accepted: September 27, 2023

Abstract

This article is purposely conducted to analyze types of Lanna language dictionaries. The data was collected from 13 Lanna language dictionaries by using the content analysis method and the lexicography method. The result shows 2 types of Lanna language dictionaries, namely Thai-Lanna dictionaries and Lanna-Thai dictionaries. There are 2 Thai-Lanna dictionaries among all dictionaries approximately 13.33%. These dictionaries show Thai words as the main entry and describe the words in Lanna language. Central Thai script is used to record the pronunciations. It also appears that some parts of the contents within the Thai-Lanna type are written in the Lanna-Thai dictionaries as well. On the other hand, the 13 Lanna-Thai dictionaries use Lanna words as the main entry approximately 86.67%, and explain those words in Thai language. These dictionaries also can be divided into 2 types by the pronunciation records, namely the pronunciations recorded in Central Thai script approximately 38.46% and the pronunciations recorded in Tai Tham (Lanna) script approximately 61.54%. These 2 sub-types have similar fundamental elements, including main entry and definitions, while the other elements are not mandatory to mention. At the beginning, Lanna-Thai dictionaries are invented by non-native-Lanna individuals or organizations on the purposes of communication, Lanna-learning, and Lanna language conservation.

Keywords: Dictionary, Lanna Language, Types of Lanna Language Dictionaries

บทนำ (Introduction)

คำว่า “พจนานุกรม” มีความหมายเทียบเท่ากับคำว่า “Dictionary” ในภาษาอังกฤษ หมายถึง “หนังสือว่าด้วยถ้อยคำในภาษาใดภาษาหนึ่ง เรียงตามลำดับตัวอักษร โดยทั่ว ๆ ไปจะบอกความหมายและที่มาของคำเป็นต้นด้วย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 800) เป็นคำสมาสจากคำว่า “พจน” กับคำว่า “อนุกรม” (สุรียะรัตน์ บำรุงสุข, 2550, น. 14) โดยคำว่า “พจน” มีความหมายว่า “คำพูด ถ้อยคำ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 800) ส่วนคำว่า “อนุกรม” มีความหมายว่า “ลำดับ ระเบียบ ชั้น เช่น โดยอนุกรมนิยมใช้เป็นส่วนใหญ่ของสมาส” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1,369) พจนานุกรมจึงเป็นหนังสือที่รวบรวมถ้อยคำต่าง ๆ แล้วเรียบเรียงไว้ตามลำดับ ใช้สำหรับค้นคว้าหาความหมายของคำ และการเขียนให้ถูกต้องตามอักขรวิธี เป็นคลังภาษาที่รวบรวมคำของชาติไว้ในที่เดียวกัน ชาติที่มีอารยธรรมและวัฒนธรรมย่อมมีพจนานุกรมอันบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของชนในชาติ (ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2544, น. 137)

ธีระพันธ์ ล.ทองคำ (2534, น. 1-3) กล่าวถึงคำในภาษาไทยที่มีความหมายเทียบเท่ากับคำว่า “Dictionary” ว่ามีหลายคำ เช่น คำศัพท์ อักขรวิธาน ศัพท์ คัมภีร์สรรพพจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม ประมวลศัพท์ ประมวลคำ ศัพท์พจนานุกรม พจนานุกรม โดยทั่วไปมักประกอบด้วยข้อมูลหรือเนื้อหาต่าง ๆ คือ คำตั้ง (main entry) บทนิยามศัพท์ (definition) ลูกคำ (sub-entry) โดยคำตั้งอาจเรียกว่า ศัพท์หลัก ศัพท์ตั้ง หรือแม่คำก็ได้ บทนิยามศัพท์อาจประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น การออกเสียง (pronunciation) หน้าที่ทางไวยากรณ์ (grammatical category) ความหมาย (meaning) คำพ้องความหมาย (synonyms) ภาพประกอบ (illustration) ส่วนลูกคำอาจเรียกว่า ศัพท์รอง หรือลูกศัพท์ก็ได้ ทั้งนี้ คำตั้ง บทนิยามศัพท์ และลูกคำ ไม่จำเป็นต้องปรากฏในพจนานุกรมทุกฉบับ

เมื่อพิจารณางานวิจัยเกี่ยวกับพจนานุกรมที่ผ่านมา อาจจำแนกได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาของพจนานุกรม และกลุ่มที่ใช้เนื้อหาในพจนานุกรมเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา โดยกลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาของพจนานุกรมมักศึกษาพจนานุกรมภาษาไทย ตัวอย่างเช่น บทความ เรื่อง “วิเคราะห์พจนานุกรมไทย” โดย ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2517) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและส่วนประกอบต่าง ๆ ของพจนานุกรมไทย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเด่นของพจนานุกรมไทยแต่ละฉบับ และเพื่อเสนอแนะการจัดทำและปรับปรุงพจนานุกรมไทยฉบับที่ได้วิเคราะห์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นในการตีพิมพ์ครั้งต่อไป งานวิจัย เรื่อง “การทำพจนานุกรมไทย-ไทย: อดีต-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2389-2533)” โดย ธีระพันธ์ ล.ทองคำ (2534) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พจนานุกรมไทยรุ่นเก่าที่สร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2435 เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการของการทำพจนานุกรมไทย-ไทย โดยเน้นการทำพจนานุกรมฉบับหลวง เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและลักษณะเด่นของพจนานุกรมไทย-ไทย และเพื่อทำบรรณนิทัศน์พจนานุกรมไทย-ไทย บทความ เรื่อง “พจนานุกรมไทย-ไทย เก่าที่สุด: พจนานุกรมของ เจ. ศัสเวล และ เจ. เอช. แซนด์เลอร์” โดย สุรียะรัตน์ บำรุงสุข (2550) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นของพจนานุกรม เพื่อวิเคราะห์ด้านคำศัพท์และการแบ่งระดับคำศัพท์ และเพื่อวิเคราะห์วิธีการให้นิยามความหมายของคำศัพท์

ส่วนกลุ่มที่ใช้เนื้อหาในพจนานุกรมเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา ปรากฏงานวิจัยมากมาย ทั้งงานวิจัยที่ใช้พจนานุกรมภาษาไทย และพจนานุกรมภาษาอื่น เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา ทั้งการศึกษาโดยใช้แหล่งข้อมูลพจนานุกรมเพียงฉบับเดียว และใช้แหล่งข้อมูลพจนานุกรมหลายฉบับ อีกทั้งยังปรากฏการศึกษาในหลากหลายประเด็น เช่น การเปรียบเทียบรูปคำ การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย การวิเคราะห์โลกทัศน์ ยกตัวอย่างวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักขรวิธานศัพท์ของหมอบรัดเลย์” โดย เนติมา พัฒนากุล (2549) บทความ เรื่อง “โลกทัศน์

ของชาวล้านนาจากค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง” โดย อนุชิต อินตาวงค์ และศราวุธ หล่อติ (2560) วิทยานิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์โบราณจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. 2493 – ปี พ.ศ. 2554” โดย วิไลวรรณ เข้มขัน และชนิษฐา ใจโมโน (2563)

เมื่อพิจารณางานวิจัยเกี่ยวกับพจนานุกรมที่ผ่านมาแล้ว ส่วนใหญ่มักศึกษาพจนานุกรมภาษาไทยหรือพจนานุกรมไทย-ไทย แม้จะมีผู้ศึกษาพจนานุกรมภาษาล้านนา หรือพจนานุกรมล้านนา-ไทยแล้ว แต่ก็เป็นการศึกษาเฉพาะประเด็น ยังไม่ปรากฏการศึกษาพจนานุกรมภาษาล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา จึงสนใจว่าพจนานุกรมภาษาล้านนาสามารถจำแนกได้กี่ประเภท และแต่ละประเภทมีลักษณะอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจพจนานุกรมภาษาล้านนามากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่ต้องการจัดทำพจนานุกรมภาษาล้านนาอีกทางหนึ่งด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์พจนานุกรม
2. เก็บข้อมูลจากพจนานุกรมภาษาล้านนา ซึ่งปรากฏจำนวน 13 ฉบับ
3. ศึกษาเนื้อหาด้านประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนา โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาและแนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม โดยจะพิจารณาการแสดงคำตั้งและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น การแสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ การนิยามความหมาย จากพจนานุกรมแต่ละฉบับ
4. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และแนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม (lexicography) ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหามีผู้กล่าวถึงไว้มากมาย อาจเรียกว่า แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อเรื่อง ก็ได้ (อุทุมพร จามรมาน, 2529) เป็นวิธีหนึ่งของการวิจัยที่จะทำการอ้างอิง โดยการดึงเนื้อหาให้หลักฐานทั้งหลายออกมา โดยอาศัยกระบวนการจัดกระทำข้อมูล เพื่อให้น่าเชื่อถือ การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีการที่ใช้บรรยายเนื้อหาที่สื่อความหมายกันได้อย่างมีระบบ ตีเป็นตัวเลขได้ และมีความเป็นปรนัย โดยเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องครอบคลุมไปถึงความหมาย สัญลักษณ์ คำ เนื้อความที่ปรากฏอยู่ ทั้งนี้ สามารถใช้ในการศึกษาได้ในหลายสาขาวิชา เช่น จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ การศึกษา ภาษาศาสตร์

อนึ่ง แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหายังอาจสามารถเรียกว่า แนวคิดการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารก็ได้ (สุวารี วงศ์วัฒนา, 2554) สามารถทำได้ทั้งโดยวิธีการเชิงปริมาณ และวิธีการเชิงคุณภาพ คือการทำให้ข้อมูลเอกสารเป็นจำนวนที่วัดได้ แล้วแจกแจงจำนวนของถ้อยคำ ประโยค หรือใจความ เหล่านั้น เป็นการวิเคราะห์ตัวเนื้อหาของสาร หรือข้อความที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารกัน ซึ่งปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยเป็นการลดทอนปริมาณข้อมูลจากขนาดใหญ่ลงมาเป็นหน่วยของความหมายที่มีขนาดเล็ก (จำเนียร

จวงตระกูล และนวิสนันท์ วงศ์ประสิทธิ์, 2562) เป็นวิธีการใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในเอกสารที่เผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตำรา หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ บทสนทนา หรือรูปภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการแจกแจง แยกแยะ แบ่งเนื้อหาออกเป็นระดับต่าง ๆ (อินทรา นนทชัย, 2563)

เมื่อพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว สามารถสรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เนื้อหาของสาร สามารถทำได้ทั้งโดยวิธีการเชิงปริมาณและวิธีการเชิงคุณภาพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม (lexicography)

พจนานุกรมเป็นประเภทหนึ่งของอนุกรม ซึ่งหมายถึง กลุ่มรายการความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ ที่มีการจัดระบบระเบียบเพื่อความสะดวกแก่ผู้อ่านในการศึกษาค้นคว้า จำแนกได้ 2 ประเภท คือ สารานุกรม (encyclopedia) และพจนานุกรม (linguistic dictionary) โดยสารานุกรมจะเป็นกลุ่มรายการความรู้เกี่ยวกับสิ่ง จะมีรูปศัพท์ที่ใช้เรียกสิ่งใด ๆ เป็นต้นนี้ ในขณะที่พจนานุกรมจะเป็นกลุ่มรายการความรู้เกี่ยวกับศัพท์ มีเนื้อหาประกอบด้วยรูปศัพท์ และคำอธิบายความหมายของศัพท์นั้น ๆ มุ่งอธิบายพอให้ผู้อ่านนึกภาพสิ่งที่ศัพท์อ้างอิงออกเท่านั้น (พรพิลาส เรื่องโซติวิทย์, 2533)

การทำพจนานุกรมว่าเป็นการนำผลการวิเคราะห์รูปและความหมายของศัพท์ ซึ่งอาจปรากฏหน่วยภาษาในรูปหน่วยคำ คำ กลุ่มคำ และประโยค มาเขียนเป็นรายการ และจัดระบบระเบียบรายการทั้งหมดให้สะดวกแก่การอ่าน การทำพจนานุกรมจัดอยู่ในข่ายของภาษาศาสตร์ประยุกต์ เพราะนำเอาผลการวิเคราะห์รูปและความหมายของศัพท์ ซึ่งได้มาด้วยวิธีการทางภาษาศาสตร์มาใช้ประโยชน์ คือ นำมาใช้ในการให้ความรู้เรื่องรูปและความหมายของศัพท์แก่ผู้อ่าน (พรพิลาส เรื่องโซติวิทย์, 2533)

อนึ่ง ความหมายของศัพท์จะแสดงความคิดความเข้าใจของเจ้าของภาษาเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรูปศัพท์กับสิ่งที่รูปศัพท์อ้างอิง ทั้งนี้ รูปศัพท์ที่อ้างอิงสิ่งเดียวกันในภาษาต่าง ๆ อาจมีความหมายไม่ตรงกันทีเดียว เพราะความคิดความเข้าใจของเจ้าของภาษาเป็นไปตามวัฒนธรรมของตน และด้วยเหตุที่ความหมายของศัพท์เป็นไปตามวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา จึงจำเป็นต้องศึกษาความคิดและทัศนคติของเจ้าของภาษาที่มีต่อสิ่ง มีใช้ศึกษาเพียงสิ่งแล้วเขียนนิยามทันทีโดยไม่สนใจวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของภาษา เพื่อให้เข้าใจความหมายของศัพท์ให้กระจ่าง รู้ทั้งหมดความหมายของศัพท์และรายละเอียดต่าง ๆ ของความหมาย (พรพิลาส เรื่องโซติวิทย์, 2533)

เมื่อพิจารณาแนวคิดการเกี่ยวกับการทำพจนานุกรมที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว สามารถสรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรมเป็นการนำผลการวิเคราะห์รูปและความหมายของศัพท์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา มาเขียนเป็นรายการ แล้วจัดระบบระเบียบรายการทั้งหมดให้สะดวกแก่การอ่าน เพื่อให้ความรู้เรื่องรูปและความหมายของศัพท์แก่ผู้อ่าน

ผลการศึกษา

เมื่อพิจารณาพจนานุกรมภาษาล้านนา จำนวน 13 ฉบับแล้ว สามารถจำแนกประเภทของพจนานุกรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ทั้งนี้ สามารถพิจารณารายละเอียดของพจนานุกรมทั้ง 2 ประเภทได้ ดังนี้

1. พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา

พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา คือ พจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาไทยแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาล้านนาที่ปรากฏในรูปของการใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน

ปรากฏจำนวน 2 ฉบับ คือ ภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) และพจนานุกรมไทยกลางเป็นภาษาไทยพ่าย โดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสฺวเถระ) (2517)

สำหรับหัวข้อภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) นั้น ปรากฏเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) แม้จะเป็นภาคผนวก แต่ก็ปรากฏรูปแบบที่ใกล้เคียงกับพจนานุกรมอย่างมาก กล่าวคือ แสดงคำตั้งเป็นคำภาษาไทย แสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ แล้วแสดงคำภาษาล้านนาที่ปรากฏในรูปของการใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน และแสดงหมายเลขหน้าที่ปรากฏคำภาษาล้านนา ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏคล้ายคลึงกับหัวข้อพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ แต่ทว่าหัวข้อพจนานุกรมภาษาภาคเหนือไม่ได้แสดงหมายเลขหน้าที่ปรากฏคำภาษาไทยเอาไว้ ประกอบกับหัวข้อภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือ ก็มีปริมาณหน้าถึง 190 หน้า ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 39.58 ของปริมาณหน้าทั้งหมด จึงพิจารณาให้หัวข้อภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือเป็นเสมือนพจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา 1 ฉบับ ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 1

พะยั๊กหน้า ก.	กระฮักหัว	๘
พร้อมกัน ว.	พุ่มกัน	๑๘๑
พัง ก.	มัง	๑๕๗
พัง ก.	โหยด	๒๗๔
พลึง ก.	ปึง	๑๕๗
พัด น.	ภู	๒๓๑

ภาพที่ 1 ตัวอย่างภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือ
ที่มา จ.จ.ส. (2499, น. 414)

ส่วนพจนานุกรมไทยกลางเป็นภาษาไทยพ่าย โดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสฺวเถระ) (2517) นั้น ปรากฏเป็นเนื้อหาหัวข้อภาค 2 ในหนังสือหลักภาษาไทยพ่าย (พระอุบาลี คุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสฺวเถระ), (2517) โดยแสดงคำตั้งแต่ละคำเป็นคำภาษาไทย แล้วแสดงคำภาษาล้านนาที่ปรากฏในรูปของการใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน ทั้งนี้ สามารถพิจารณาตัวอย่างได้จากภาพที่ 2

กบฏ	แปงอง
กรง	ขง, ขงนก=กรงนก
กรด	น้ำกรด
กรน	ขน ขนกัง=กรนกัง
กรรไกร	ลูกกาง
กรรไตร	มีคัยบ

ภาพที่ 2 ตัวอย่างพจนานุกรมไทยกลางเป็นภาษาไทยพ่าย
ที่มา พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสฺวเถระ) (2517, น. 53)

อนึ่ง เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา ทั้งภาคผนวก ภาคกลาง-ภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) และพจนานุกรมไทยกลางเป็นภาษาไทยพยางค์ โดย พระอุบลี คุณูปมาจารย์ (ฟู อดตสิวะเถระ) (2517) แล้ว พบว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจระหว่างภาษาไทยกับภาษาล้านนา ทั้งนี้ สามารถพิจารณาได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรง (direct quotation) จากพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ (จ.จ.ส., 2499) ความว่า

"จึงคิดว่าหากมีพจนานุกรมเกี่ยวกับภาษาภาคเหนือและภาคกลางก็จะสะดวกไม่น้อย จะได้มีพื้นความเข้าใจความหมายของคำต่าง ๆ อยู่บ้างแล้วก็จะเข้าใจคำพูดเร็วขึ้น กับรบกวนถามคนอื่นน้อยลงนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เนื่องจากข้าพเจ้าต้องทำการติดต่อกับประชาชนตามท้องถิ่นในหมู่บ้าน ตำบล ในอำเภอต่าง ๆ โดยใกล้ชิด ได้สอบถามคำที่ใช้ทางภาคเหนือเทียบกับภาษาภาคกลาง เพื่อเป็นการศึกษาแล้ว ยังได้ถือโอกาสแนะนำความหมายในภาษาภาคกลางให้รู้และเข้าใจอีกด้วย ก็รู้สึกว่ประชาชนตามท้องถิ่นเหล่านั้นมีความพอใจ และสนใจใคร่รู้ความหมายในคำภาคกลางเช่นเดียวกัน จึงคิดว่า ควรจะเอาคำภาษากลางและภาษาเหนือรวบรวมทำพจนานุกรมขึ้น ก็จะได้ความสะดวกและเข้าใจถูกต้องรวดเร็วขึ้นกว่าการสอบถามคนอื่นมาก และเป็นประโยชน์แก่คนทั้งสองภาค"¹ (จ.จ.ส., 2499, น. ก-ข)

ตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นว่าการเก็บรวบรวมคำ ทั้งคำภาษาไทยและคำภาษาล้านนา แล้วแสดงคำศัพท์หรือคำอธิบายของอีกภาษาหนึ่งเอาไว้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจให้แก่ผู้ที่ไม่ได้ใช้ภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาแม่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถติดต่อสื่อสารปฏิสัมพันธ์กันได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

2. พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย

พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย คือ พจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาไทย ปรากฏจำนวน 13 ฉบับ สามารถจำแนกประเภทย่อยของพจนานุกรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนบันทึกคำตั้ง ทั้งนี้ สามารถพิจารณารายละเอียดของพจนานุกรมทั้ง 2 ประเภทได้ ดังนี้

2.1 ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง

พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง คือ พจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน การค้นหาคำศัพท์ต่าง ๆ ในพจนานุกรม จึงจำเป็นต้องอาศัยเรื่องเสียงของคำที่ต้องการค้นหาเป็นสำคัญ ปรากฏจำนวน 5 ฉบับ ได้แก่ อภิธานภาษาพื้นเมือง มณฑลพายัพ (กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ, 2474) พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ (จ.จ.ส., 2499) พจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ (เมธ รัตนประสิทธิ์, 2508) พจนานุกรมไทยพยางค์เป็น

¹ ข้อความอัญพจน์ตรงที่ปรากฏในบทความฉบับนี้จะใช้อักษรวิธีตามข้อความที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับ

ภาษาไทยกลาง² (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิวเถระ), 2517) และศัพทานุกรมภาษาโบราณที่พบในจารึกล้านนา (เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, 2557) คิดเป็นร้อยละ 38.46

ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้งตัวอย่างหนึ่งจะยกตัวอย่างเป็นพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) ซึ่งส่วนที่มีลักษณะเป็นพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยเป็นส่วนหลังของพจนานุกรมฉบับนี้ โดยแสดงคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน แสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ และแสดงคำนิยามความหมายภาษาไทย ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 3

ขวงลูกกุย น.	ต้นนามวย
ขวก ก.	กระดัก
ขวดห้าย้อย น.	ขวดขนาด ขวดเบียร์ เล็ก (๕๐๐ ซี.ซี.)
ขวดมัน น.	ขวดขนาดขวดเบียร์ใหญ่ (๓,๐๐๐ ซี.ซี.)
ขวย น.	เวลาดำย
ขอ น.	ถ่านไฟ ใหม่เป็นขอ=
	ใหม่เป็นถ่านไฟ

ภาคที่ 3 ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ
ที่มา จ.จ.ส. (2499, น. 33)

ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้งอีกหนึ่งตัวอย่าง จะยกตัวอย่างเป็นพจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ โดย เมธ รัตนประสิทธิ์ (2508) ซึ่งแสดงคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน แสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ แสดงคำหรือคำนิยามความหมายภาษาไทย และแสดงคำภาษาอังกฤษหรือการอธิบายความภาษาอังกฤษ ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 4

² หลักภาษาไทยพยางค์ โดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิวเถระ) (2517) จำแนกเนื้อหาภายในออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ภาค 1 คำอธิบาย ภาค 2 พจนานุกรมไทยกลางเป็นภาษาไทยพยางค์ ภาค 3 พจนานุกรมไทยพยางค์เป็นภาษาไทยกลาง และภาค 4 ตัวอย่างภาษาไทยพยางค์ เขียนเทียบกับภาษาไทยกลาง ด้วยเหตุนี้ หลักภาษาไทยพยางค์ โดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิวเถระ) (2517) จึงสามารถปรากฏทั้งในประเภทพจนานุกรมภาษาไทย-ล้านนา และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ไทย

<u>เข้ามมเส้น</u> , น	ขนมจีน	Thai vermicelli
<u>เข้าหน้ง</u> , น	ข้าวเหนียว	glutinous rice
<u>เข้าเหมว</u> , น	ข้าวเม่า ข้าวเปลือกที่ยังไม่แฉ่ำกับเอามาคั่วแล้วทำให้แบน	roasted partly ripened paddy cleansed of husks pounded flat
<u>เข้าหะสา</u> , น	คู เข้าสะลา	
<u>เข้าหุง</u> , น	คู เข้าจ้าว	
<u>เข้าใส่</u> , น	ข้าวนาสวน ข้าวเปลือกที่เมล็ดแข็งมันมัน	hard glossy paddy

ภาพที่ 4 ตัวอย่างพจนานุกรมไทยวน-ไทย-อังกฤษ

ที่มา เมธ รัตนประสิทธิ์ (2508, น. 49)

อนึ่ง เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้งแล้ว ส่วนหนึ่งพบว่าเป็นการสร้างความรู้และความเข้าใจระหว่างภาษากับภาษาล้านนาประการหนึ่ง และเพื่อเป็นหลักประกอบการเรียนรู้ภาษาล้านนาในอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงจากอภิธานภาษาพื้นเมือง มณฑลพายัพ (กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ, 2474) ความว่า

“บัดนี้กรรมการมณฑลพายัพส่งศัพท์เหล่านี้มาชุดหนึ่ง ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ได้มาก จึงได้คัดพิมพ์ไว้ เพื่อว่านอกจากที่จะส่งให้สยามสมาคมพิจารณาแล้ว หากจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาไปพลางระหว่างที่พจนานุกรมของสมาคมนี้ยังไม่เสร็จ ก็จะได้ไม่มานอนนิ่งอยู่โดยไร้ประโยชน์ กับนอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์แก่ชาวกรุงผู้จะไปยังย่านนั้น ๆ ได้ใช้เป็นสมุดคู่มือสำหรับการสนทนาได้ด้วย” (กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ, 2474, น. ก-ข)

ตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงที่กล่าวไปข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมคำศัพท์ภาษาล้านนาว่า เก็บรวบรวมเพื่อประกอบการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งคือการจัดพิมพ์พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง ก็เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการสื่อสารระหว่างผู้ที่พูดภาษาไทยและผู้ที่พูดภาษาล้านนา นอกจากนี้ ยังพบวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงในหลักภาษาไทยพ่ายพของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อตฺตสิริเถระ) (2517) ความว่า

“คงจะมีท่านผู้อ่านที่เป็นชาวพายัพ หรือเข้าใจภาษาพายัพ เกิดความขบขันหรือฉงน ในการเขียนเทียบหนังสือ เช่น ชี้ชี, ค้อม, เคิก หรือ เทิก, ขับ, ทือ แทนที่จะเขียนเป็น ชี้ชี, ก้อม, เก็ก หรือ เค็ก, จีบ, ตือ หนังสือเล่มนี้เป็นหลัก จำต้องทำตามหลักให้สมชื่อ อยากจะรักษาวีรียเขียนหนังสือไทยเหนือไว้ และความประสงค์อันยิ่งใหญ่ก็คือ ต้องการจะแสดงให้เห็นว่าภาษาไทยทั้ง 2 เผ่านี้ ความจริงมีมูลรากเป็นอันเดียวกัน การศึกษาเปรียบเทียบภาษาทั้งสองนี้ ก็เป็นของง่าย มิใช่ยากเย็นอะไร ข้าพเจ้ามิได้ดำเนินการเขียนตามสำเนียงพูดว่าเป็นผิด เพราะความประสงค์มีคนละอย่าง คือ การเขียนเทียบหนังสือเป็นหลักหรือตำรา ซึ่งจะต้องอาศัย

การศึกษา ก่อนจะเข้าใจได้ ส่วนการเขียนตามสำเนียงเป็นการแก้สัด ต้องการให้ผู้อ่านได้อ่าน
ถูกทีเดียว โดยไม่ต้องไปนึกเทียบเคียงอีก” (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตลิวเถระ), 2517,
น. 3-4)

ตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงที่กล่าวไปข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของการจัดทำ
พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง เป็นส่วนหนึ่งในหลัก
ภาษาไทยพ่ายัพ (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตลิวเถระ), (2517) คือ เพื่อใช้เป็นหลักในการเรียนรู้หรือ
การเปรียบเทียบทำความเข้าใจระหว่างภาษาไทยกับภาษาล้านนา

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดทำหรือจัดพิมพ์พจนานุกรมภาษาล้านนา-
ภาษาไทย โดยเฉพาะประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้งแล้ว พบว่า บุคคลหรือหน่วยงาน
ที่ริเริ่มจัดทำหรือจัดพิมพ์พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยไม่ได้มีเฉพาะบุคคลหรือหน่วยงานที่ใช้ภาษา
ล้านนาเป็นภาษาแม่เท่านั้น แต่ทว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่อีกด้วย โดยมี
เหตุผลเพราะความจำเป็นที่ต้องติดต่อสื่อสารหรือปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งใช้ภาษาล้านนา
เป็นภาษาแม่ หรือต้องการให้ใช้เป็นหลักในการเรียนรู้ ทั้งนี้ สามารถพิจารณาได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์
ตรงจากพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ (จ.จ.ส., 2499) ความว่า

“ด้วยระหว่างที่ข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในจังหวัดภาคเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2485-2499
ระยะแรกที่มาถึงท้องถิ่นใหม่ มีความอึดอัดอยู่สักระยะ เนื่องจากความไม่สะดวกใจ ในการเข้าใจ
ภาษาของภาคเหนือ เพราะความไม่เคยชินต่อสำเนียง และได้มีความรู้ในเรื่องภาษาทางเหนือ
มาก่อนเลยแม้แต่น้อย ความที่เข้าใจคลาดเคลื่อนในคำพูดและความหมายต่าง ๆ นั้น บางครั้ง
ถึงกับเข้าใจไปในทางตรงกันข้าม ในขั้นแรกจึงต้องคอยถาม คล้ายกับมีล่ำมแปลให้อยู่เสมอ จน
เมื่อชินสำเนียงและเข้าใจคำแปลที่ใช้ประจำวันแล้ว จึงเกิดความสะดวกใจ จึงคิดว่าหากมี
พจนานุกรมเกี่ยวกับภาษาภาคเหนือและภาคกลางก็จะสะดวกไม่น้อย” (จ.จ.ส., 2499, น. คำ
นำ)

ตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงที่กล่าวไปข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่จัดพิมพ์
พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ (จ.จ.ส., 2499) เป็นผู้ที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่ ไม่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับ
ภาษาล้านนา และได้เข้ารับราชการอยู่ในบริเวณพื้นที่ของท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ใช้ภาษา
ล้านนาเป็นภาษาแม่ ทำให้มีเหตุจำเป็นที่ต้องติดต่อปฏิสัมพันธ์กัน จึงได้จัดพิมพ์พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ
(จ.จ.ส., 2499) ขึ้น เพื่อความสะดวกในการสื่อสาร³ ทั้งนี้ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้
อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง และจัดทำหรือจัดพิมพ์บุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนา
เป็นภาษาแม่ ปรากฏ 2 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 40 ของพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้
อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง ได้แก่ อภิธานภาษาพื้นเมือง มณฑลพ่ายัพ (กรมวิชาธิการ
กระทรวงธรรมการ, 2474) พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ (จ.จ.ส., 2499)

³ สามารถพิจารณารายละเอียดประกอบเพิ่มเติมได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงของ จ.จ.ส. (2499) ในหัวข้อ 2.1

2.2 พจนานุกรมประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้ง คือ

พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้ง คือ พจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นรูปอักษรธรรมล้านนา การค้นหาคำศัพท์จึงจำเป็นต้องอาศัยรูปอักษรธรรมล้านนา ในการค้นหาเป็นสำคัญ ปรากฏ 8 ฉบับ ได้แก่ คนเมือง อู่กำแพง (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2538) พจนานุกรม ภาษาล้านนาเหิน (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2539) พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ, 2539) พจนานุกรม ล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง⁴ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547) พจนานุกรมภาษาล้านนา (สถาบันภาษา ศิลปะและ วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2550) พจนานุกรมคำเมือง ฉบับนักเรียน เยาวชน และผู้สนใจ ทั่วไป (มาลา คำจันทร์, ยุทธการ ชันชัย และศักดิ์นรินทร์ ขาวจิว, 2551) พจนานุกรมล้านนา-ไทย (วันชัย พลเมืองดี, 2560) และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ไทย ปวิวรรต (อักษร ก ถึง อักษร ฮ) ฉบับรวมเล่ม (พระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ แก้วเปียง), 2561) คิดเป็นร้อยละ 61.54

ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้ง จะยกตัวอย่างพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง โดย อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) โดยแสดงคำตั้งแต่ละคำ จะมีรูปคำเป็นรูปอักษรธรรมล้านนา แล้วแสดงคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านใน ตำแหน่งด้านหลัง จากนั้นแสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ และแสดงคำนิยามความหมาย ภาษาไทย นอกจากนี้ คำศัพท์บางคำยังอาจแสดงตัวอย่างลูกคำและการใช้คำ ซึ่งอาจปรากฏในลักษณะคำ วลี หรือประโยค ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 5

ປັງ ປ້າຍ ກ. ປັ້ມ, ມີເສັ້ນ ນ. ຕອນຍອດ ດູປລາຍ
ປັງ ປ້າຍ ກ. ປ້າຍ-ເຫຼິ້ງ, ຟາດ, ກາງອອກ, ປິນ, ປິນຊິນ
— ປັງປ້າຍປິນ ກ. ປິນປ້າຍ, ປິນຊິນໄປ ເປິ້ງປິນ,
ປິນເປິ້ງ ກິວ່າ
ປັງ ປ້າຍ ກ໑. ປ້າຍ, ເສັ້ງໄປ, ໄມ່ຕຽງ ກ໒. ອາກາ
ນຸ່ງຜ້ານຸ່ງໃຫ້ສ່ວນທີ່ທຳເຂົ້າເສື້ອມກັນຢູ່ເອີ້ນກວ່າ
ນຸ່ງສິ້ນປ້າຍ ນ໑. ເອີ້ນທຽມ ເສື້ອ ຫຼື ຜ້ານຸ່ງທີ່
ໄມ່ຜ່າຕຽງກວ່າຜ້າປ້າຍແລະເສື້ອປ້າຍ ນ໒.
ແຜ່ນໜັງສືຫຼືເຄື່ອງໝາຍທີ່ບອກໃຫ້ຮູ້ເຊັ່ນ
ປ້າຍຂີ້ຫ້າງ, ປ້າຍຈຽງຈຽງ(ຍິມ-ປ້າຍ) ດູເພີມ
ທີ່ ຂື້ນປ້າຍ

ภาพที่ 5 ตัวอย่างพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง

ที่มา อุดม รุ่งเรืองศรี (2547, น. 438)

⁴ ผู้วิจัยตระหนักดีว่าพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง โดย อุดม รุ่งเรืองศรี (2534; 2547) มีจำนวน 2 ฉบับ คือ ฉบับปี พ.ศ. 2534 และฉบับปี พ.ศ. 2547 ทว่าเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเนื้อหาและลักษณะการใช้พจนานุกรมของทั้ง 2 ฉบับแล้ว พจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับมีลักษณะคล้ายคลึงกันค่อนข้างมาก จึงพิจารณาให้พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวงทั้ง 2 ฉบับ เป็นฉบับเดียวกัน และพิจารณาเลือกฉบับปี พ.ศ. 2547 เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา เนื่องจากเป็นฉบับที่ได้รับการปรับปรุง และเป็นฉบับที่ใหม่ที่สุด

ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้งอีก
หนึ่งตัวอย่าง จะยกตัวอย่างพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ โดย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และ
ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ (2539) ซึ่งแสดงคำตั้งเป็นรูปอักษรธรรมล้านนา แล้วแสดงคำตั้ง
เป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านในตำแหน่งด้านหลัง แล้วแสดงคำอ่าน ทั้งคำอ่านแบบที่
ใช้อักษรไทยกลางบันทึกในตำแหน่งต่อมา โดยปรากฏในเครื่องหมายวงเล็บกำกับ และคำอ่านแบบสัทอักษร
(phonetic) จากนั้นจึงแสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ แล้วแสดงคำนิยามความหมาย
ภาษาไทย นอกจากนี้ คำศัพท์บางคำยังอาจแสดงตัวอย่างการใช้คำ ซึ่งอาจปรากฏในลักษณะคำ วลี หรือ
ประโยค ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 6

มา	มา	[มา]	/ma:/
	ก. มา ว. ใช้ประกอบกับคำกริยาหมายถึงอาการที่ต่อเนื่องเรื่อยมา จนถึงปัจจุบันหรือสุดหมาย เช่น เมินมาแล้ว-นานมาแล้ว		
มาจัน	มาจัน	[มา-จัน]	/ma: ¹ -con ⁵ /
	ก. มาทำให้หุคชะงัก มาประจบ, มักใช้ในตอนเริ่มกล่าวถึง ที่มาของซาก มาจวน กี่ว่า		
มาจุ	มาจุ	[มา-จุ]	/ma: ¹ -cu: ¹ /
	ก. มาหา, มาใกล้, มาสู่		
มาใจ	มาใจ	[มา-ใจ]	/ma: ¹ -caj:/
	ก. มาเยือน		

ภาพที่ 6 ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ

ที่มา ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ (2539, น. 596)

ตัวอย่างพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้งอีก
หนึ่งตัวอย่าง จะยกตัวอย่างพจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน โดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว
และคณะ (2539) ซึ่งแสดงคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านควบคู่กับคำตั้งเป็น
รูปอักษรธรรมล้านนา โดยปรากฏคำภาษาล้านนาที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านในตำแหน่งด้านบน ส่วนคำ
ตั้งเป็นรูปอักษรธรรมล้านนาปรากฏในตำแหน่งด้านล่าง ตำแหน่งต่อมาแสดงคำอ่าน ทั้งคำอ่านแบบที่ใช้
อักษรไทยกลางบันทึก และคำอ่านแบบสัทอักษร จากนั้นจึงแสดงอักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์
แล้วแสดงคำนิยามความหมายภาษาไทย ต่อมาแสดงคำหรือคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษไว้ในตำแหน่งด้านหลัง
คำนิยามความหมายภาษาไทย อีกทั้งยังแสดงบริบทที่ปรากฏคำศัพท์ดังกล่าว และแสดงคำย่อบอกแหล่งที่มา
จากคัมภีร์ใบลาน ทั้งนี้ สามารถพิจารณาหน้าตัวอย่างได้จากภาพที่ 7

กอนแก้ว / ก้อง-แก้ว / ko:p5-ke:w6
 น. ราชนบัลลังก์ a throne
 หล่อยิ่งนำราชบุพการีเศกเพื่อกองแก้วถ้วน 2 ที่ /ต.ชม/111
 กลองพลวงอุ่นเมือง / ก้อง-พลวง-อุ่น-เมือง /
 ko:p5-luap5-ʉn2-m+ap1
 น. กลองตีภายหลังเสร็จศึกสงคราม ตู กลองอุ่นเมือง a drum
 usually beaten after victory or after war
 กั๊ตตีกลองพลวงอุ่นเมืองทั่วเวียงเชียงใหม่และกุมกาม /ต.ชม/33
 กลอน / ก้อน / ko:n5
 น. กลอน, คำประพันธ์ชนิดหนึ่ง a kind of poem
 273/ กอนกั้นโองแปลงเจดื้อ ทายเพงา /มังทรา/97
 คอน / กอน / ko:n1
 ก. คอน-เอาสิ่งของห้อยที่ปลายคานข้างเดียว แล้วแบกมาพาไป
 to carry a load by hanging it towards one end of

ภาพที่ 7 ตัวอย่างพจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน

ทพมา อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ (2539, น. 15)

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรธรรม
 ล้านนากับคำที่ตั้งแล้ว ส่วนหนึ่งไม่ได้เป็นไปเพื่อการติดต่อสื่อสาร แต่เป็นไปเพื่อเป็นแนวทางสำหรับ
 การเรียนรู้หรือการศึกษาเกี่ยวกับอักษรหรือคำภาษาล้านนา ทั้งนี้ สามารถพิจารณาได้จากตัวอย่าง
 ข้อความอุยพจน์ตรงจากคนเมือง อักขเมือง (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2538) ความว่า

“ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของคนล้านนาในอดีต ส่วนที่ 2 หัตถุศรศาสตร์คำเมืองเหนือ ได้รวบรวมคำศัพท์ที่ใช้กันอยู่ที่เป็นคำเมืองแท้ ๆ ไว้จำนวนมาก ในแต่ละคำศัพท์ได้เขียนคำศัพท์ที่เป็นอักษรธรรมล้านนาหรือคำเมืองกำกับไว้ด้านหน้าคำภาษาไทย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาอักษรเมืองล้านนา ถัดมาเป็นคำปริวรรตตามเสียงพูดด้วยภาษาไทย และอธิบายความหมายของคำนั้น ๆ ไว้ด้วย” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2538, น. ๗)

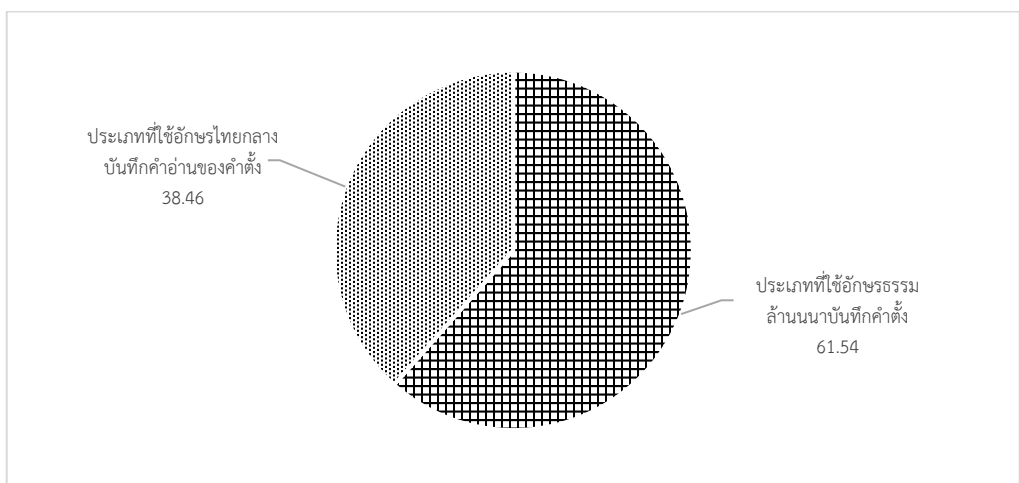
ตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงที่กล่าวไปข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นทราบถึงวัตถุประสงค์ว่านอกจากจะต้องการนำเสนอประวัติความเป็นมาของดินแดนล้านนาแล้ว การนำเสนอคำศัพท์โดยใช้อักษรธรรมล้านนาบันทึกคำตั้งยังเป็นไปเพื่อประโยชน์ของการศึกษาภาษาล้านนาเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังสามารถพิจารณาวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง คือ การอนุรักษ์และสืบทอดภาษาล้านนา ได้จากตัวอย่างข้อความอัญพจน์ตรงจากพจนานุกรมล้านนา-ไทย (วันชัย พลเมืองดี, 2560) ความว่า

“ข้าพเจ้าเป็นชาวล้านนา (เป็นคนเมิง) เป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมทางภาษาที่เจริญ รุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต มีทั้งสำเนียงออกเสียง และตัวอักษรที่ใช้จารหรือจารึกให้อนุชนรุ่นหลังอย่างข้าพเจ้าได้ศึกษา ซึ่งเกรงว่าถ้าไม่อนุรักษ์และสืบทอดไว้ อนาคตภาษาไทยล้านนาอาจจะสูญหายไป เหตุผลดังกล่าวข้าพเจ้าจึงจัดทำหนังสือฉบับนี้ขึ้นเพื่ออนุรักษ์ สืบทอด แม้ในหนังสือเล่มนี้ไม่

สามารถบรรจุคำล้านนาได้ครบหมด แต่ก็ยังเป็นจุดประกายเล็ก ๆ ที่ข้าพเจ้า และกลุ่มชาวล้านนาหวังสืบทอดอนุรักษ์อักษร ภาษาล้านนา” (วันชัย พลเมืองดี, 2560, น. คำนำ)

ตัวอย่างข้อความอัณฺพจนตรงที่กล่าวไปข้างต้นช่วยแสดงให้เห็นว่าถึงวัตถุประสงค์ว่า นอกจากการรวบรวมคำศัพท์ไว้เพื่อการค้นหาและเรียนรู้คำภาษาล้านนาแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และการสืบทอด ทั้งอักษรและคำภาษาล้านนาอีกด้วย

เมื่อพิจารณาพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย จำนวน 13 ฉบับ สามารถจำแนกประเภทย่อยของพจนานุกรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับบันทึกคำตั้ง ทั้งนี้ สามารถแสดงสัดส่วนได้ดังแผนภูมิที่ 1



แผนภูมิที่ 1 สัดส่วนพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย

แผนภูมิที่ 1 ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย จำนวน 13 ฉบับสามารถจำแนกประเภทย่อยได้ 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง ซึ่งปรากฏร้อยละ 38.46 ของพจนานุกรมทั้งหมด และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับบันทึกคำตั้ง ซึ่งปรากฏร้อยละ 61.54 ของพจนานุกรมทั้งหมด เมื่อพิจารณาพจนานุกรมแต่ละฉบับทั้ง 2 ประเภทแล้ว พบว่า องค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นต้องปรากฏในพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยแต่ละฉบับคือ คำตั้งและคำนิยามความหมาย ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น คำอ่านแบบสัทอักษร อักษรย่อออกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ คำอธิบายภาษาอังกฤษ เป็นองค์ประกอบที่อาจจะแสดงหรือไม่ก็ได้ ดังที่ปรากฏในพจนานุกรมไทยพวยัพเป็นภาษาไทยกลางโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อดตสิวเถระ) (2517) และศัพทานุกรมภาษาโบราณที่พบในจารึกล้านนาโดย เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ (2557) ซึ่งปรากฏเฉพาะคำตั้งและคำนิยามความหมายเท่านั้น โดยการทำให้พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยในช่วงแรกเริ่มนั้น พบว่าเป็นการรวบรวมหรือจัดทำขึ้นโดยบุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่ โดยอย่างยิ่งพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสื่อสารหรือการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่ใช้

ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่ให้มีความสะดวกหรือง่ายยิ่งขึ้น ดังปรากฏหลักฐานภาษาพื้นเมือง มณฑลพายัพ โดย กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ (2474) และพจนานุกรมภาษาภาคเหนือ โดย จ.จ.ส. (2499) วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งคือเพื่อใช้แนวทางสำหรับการเรียนรู้หรือการศึกษาเกี่ยวกับคำศัพท์ภาษาล้านนา หรือค้นหาความหมายของคำศัพท์ภาษาล้านนา ซึ่งมักปรากฏเป็นวัตถุประสงค์ของพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้ง นอกจากนี้ การทำพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ยังวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง คือ เพื่อการอนุรักษ์และการสืบทอดภาษาล้านนาให้ดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

เมื่อพิจารณาพจนานุกรมภาษาล้านนาจำนวน 13 ฉบับตามแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาและแนวคิดเกี่ยวกับการทำพจนานุกรมแล้ว สามารถจำแนกประเภทของพจนานุกรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย โดยพจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนา ปรากฏจำนวน 2 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 13.33 มีลักษณะเป็นพจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาไทยแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาล้านนา ซึ่งปรากฏในรูปของการใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่าน โดยพบว่าพจนานุกรมภาษาไทย-ภาษาล้านนาทั้ง 2 ฉบับปรากฏเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ส่วนพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ปรากฏจำนวน 13 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 86.67 มีลักษณะเป็นพจนานุกรมที่มีคำตั้งเป็นคำภาษาล้านนาแล้วแสดงคำอธิบายหรือความหมายเป็นข้อความภาษาไทย ซึ่งสามารถจำแนกประเภทย่อยได้ 2 ประเภท ได้แก่ พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรไทยกลางบันทึกคำอ่านของคำตั้ง ปรากฏจำนวน 5 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 38.46 และพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยประเภทที่ใช้อักษรธรรมล้านนากับคำตั้ง ปรากฏจำนวน 8 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 61.54 พจนานุกรมทั้ง 2 ประเภทย่อมมีองค์ประกอบพื้นฐานที่แสดงไว้ทุกฉบับคือ คำตั้งและคำนิยามความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับธีระพันธ์ ล.ทองคำ (2534, น. 3) ที่ได้กล่าวถึงข้อมูลที่พจนานุกรมทุกฉบับต้องมี คือ คำตั้ง ลูกคำ และบทนิยามศัพท์ ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น คำอ่านแบบสัทอักษร อักษรย่อบอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ จะแสดงหรือไม่ก็ได้ โดยการทำให้พจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทยในช่วงแรกเริ่มเป็นการรวบรวมหรือจัดทำขึ้นโดยบุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาแม่ ซึ่งสอดคล้องกับเอนก นาวิกมูล (2523 อ้างถึงใน ธีระพันธ์ ล.ทองคำ, 2534, น.15-16) และสุริรัตน์ บำรุงสุข (2550) ซึ่งช่วยแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ทำพจนานุกรมไทยในช่วงระยะเริ่มแรกไม่ใช่บุคคลหรือหน่วยงานที่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาแม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสื่อสารหรือการปฏิสัมพันธ์ อีกทั้งการทำพจนานุกรมภาษาล้านนา-ภาษาไทย ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แนวทางสำหรับการเรียนรู้หรือการศึกษาเกี่ยวกับคำศัพท์ภาษาล้านนา หรือค้นหาความหมายของคำศัพท์ภาษาล้านนา รวมไปถึงการอนุรักษ์ภาษาล้านนาให้คงอยู่ต่อไป และในขณะเดียวกันก็เป็นการสืบทอดภาษาล้านนาไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

บทความฉบับนี้มุ่งศึกษาประเภทของพจนานุกรมภาษาล้านนาเป็นสำคัญ ผู้ที่สนใจสามารถวิเคราะห์ในประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การวิเคราะห์ลักษณะเด่นของพจนานุกรมภาษาล้านนา ทั้งการวิเคราะห์ลักษณะเด่นในภาพรวมและการวิเคราะห์ลักษณะเด่นเฉพาะฉบับ การวิเคราะห์พัฒนาการของพจนานุกรมภาษาล้านนา ซึ่งนอกจากจะทำให้เข้าใจพจนานุกรมภาษาล้านนามากยิ่งขึ้นแล้ว ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำหรือพัฒนาพจนานุกรมภาษาล้านนาได้อีกทางหนึ่งด้วย

เอกสารอ้างอิง (References)

- กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ. (2474). *อภิธานภาษาพื้นเมือง มณฑลพายัพ*. พระนคร: โรงพิมพ์กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ.
- เกรียงศักดิ์ ชัยตระกูล. (2557). *ศัพทานุกรมภาษาโบราณที่พบในจารึกล้านนา*. พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์.
- จ.จ.ส. (2499). *พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- จำเนียร จวงตระกูล และนวัสนันท์ วงศ์ประสิทธิ์. (2562). การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยเชิงคุณภาพ. *PAAT Journal*, 2(2). 1-14.
- ธีระพันธ์ ล.ทองคำ. (2534). *การทำพจนานุกรมไทย-ไทย: อดีต-ปัจจุบัน* (พ.ศ. 2389-2533) (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เนติมา พัฒนากุล. 2549. *การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักษรวิธานศรียะของหมอบรัดเลย์*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.
- บุญคิด วัชรศาสตร์. (2538). *คนเมือง อู่แก้วเมือง*. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2544). บทที่ 6 พจนานุกรมและการใช้. ใน *การเตรียมเพื่อการพูดและการเขียน* (น.137-151). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. (2517). วิเคราะห์พจนานุกรมไทย. *วารสารรามคำแหง*. 1(2), 30-64.
- พรพิลาส เรืองโชติวิทย์. (2533). *การทำพจนานุกรม*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ แก้วเปียง). (2561). *พจนานุกรมภาษาล้านนา-ไทย ปรีวรรต (อักษร ก ถึง อักษร ฮ) ฉบับรวบรวม*. เชียงราย: สยามการพิมพ์.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิ่วเถระ). (2517). *หลักภาษาไทยพยางค์*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิ่วเถระ) ณ เมรุวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ 19 มกราคม 2517.
- มาลา คำจันทร์, ยุทธการ ชันชัย, และศักดิ์นรินทร์ ขาวจิว. (2551). *พจนานุกรมคำเมือง ฉบับนักเรียนเยาวชน และผู้สนใจทั่วไป*. เชียงใหม่: แชนโพธิ์ พรินต์.
- เมธ รัตนประสิทธิ์. (2508). *พจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- วันชัย พลเมืองดี. (2560). *พจนานุกรมภาษาล้านนา-ไทย*. เชียงใหม่: ซี เอ็ม กราฟิก กรุ๊ป.
- วิไลวรรณ เข้มขัน และชนิษฐา ไจมน. (2563). การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์โบราณจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. 2493 – ปี พ.ศ. 2554. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*. 5(1), 163-176.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (2539). *พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ*. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2550). *พจนานุกรมภาษาล้านนา*. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- สุริรัตน์ บำรุงสุข. (2550). พจนานุกรมไทย-ไทย เก่าที่สุด: พจนานุกรมของ เจ. คัสเวล และ เจ. เอช. แชนด์เลอร์. *วารสารมนุษยศาสตร์*. 14(2). 13-24.

- สุวารีย์ วงศ์วัฒนา. (2554). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ, 7 เมษายน 2566. <http://elearning.psru.ac.th/courses/181/7.4%20การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ.pdf>
- อนุชิต อินตาวงค์ และศราวุธ หล่อดี. (2560). โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*. 5(2). 22-41.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. (2539). *พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์
- อินทรา นนทชัย. (2563). การวิเคราะห์เนื้อหาวารสารเทคโนโลยีสุรนารี *Suranaree Journal of Social Science* ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2561 (รายงานการวิจัย). นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- อุทุมพร จามรมาน. (2529). การวิเคราะห์เนื้อเรื่อง. *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*. 1(2), 5-15.